

VILÁG- TÖRTÉNET

6. (38.) évfolyam 2016. 4.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **TÚRÓCZI TAMÁS**
A SPANYOL EXPANZIÓ LEHETŐSÉGEI ÉS KORLÁTAI JAPÁNBAN
- **MARÍA DEL MAR MUÑOZ GONZÁLEZ**
A PITAJA, A SÁRKÁNYGYÜMÖLCS SZEREPE
A JEZSUITA MISSZIÓK IDEJÉN A KALIFORNIAI-FÉLSZIGETEN
- **MONOSTORI TIBOR**
AZ ÚJVILÁG VÉGSŐ MEGHÓDÍTÁSA
- **SZABÓ-ZSOLDOS GÁBOR**
TENDENCIÁK NAGY-BRITANNIA DÉL-AFRIKAI
GYARMATPOLITIKÁJÁBAN
- **SZILÁGYI MAGDOLNA**
UTAZÁSOK SZENT MÁRTON NEVÉBEN
- **SZEMLE**
JAKÓ KLÁRA, PÉTERFI BENCE, GYÓNI GÁBOR ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Bottoni Stefano, Farkas Ildikó,
Katona Csaba, Martí Tibor,
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Anderle Ádám, Borhi László,
Erdődy Gábor, Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Pók Attila, Poór János

6. (38.) évfolyam 2016. 4.

TARTALOM

Távol s mégis közel. Az európai civilizáció esélyei a gyarmatvilágban	499
<i>Tanulmányok</i>	
Túróczi Tamás: A spanyol expanzió lehetőségei és korlátai Japánban, 1543–1640	503
María del Mar Muñoz González: A pitaja, a sárkánygyümölcs szerepe a jezsuita missziók idején a Kaliforniai-félszigeten, 1697–1768	527
Monostori Tibor: Az Újvilág végső meghódítása. Az <i>Araukánok könyve</i> Spanyolországban	547
Bán Mónika Edina: Emblémák és más elmésségek Mexikó barokk irodalmában. A társadalom és a kultúra kölcsönhatása Mexikóban a 16–17. században	571
Szabó-Zsoldos Gábor: Tendenciák Nagy-Britannia dél-afrikai gyarmatpolitikájában, 1846–1881	585
Semsey Viktória: Gabriel Carrasco argentin statisztikus feljegyzései latin-amerikai és európai útjáról	611
<i>Visszhang</i>	
Szilágyi Magdolna: Utazások Szent Márton nevében. Zarándoklat, kulturális turizmus, örökségvédelem	629
<i>Szemle</i>	
Hogyan románosodott el Románia? (Jakó Klára)	641
Aki másnak árkot ás, avagy egy nagy beruházás forrásai (Péterfi Bence)	652
A kolonizáció mint történelmi jelenség (Gyóni Gábor)	655

A pitaja, a sárkánygyümölcs szerepe a jezsuita missziók idején a Kaliforniai-félszigeten, 1697–1768

A tanulmány célja, hogy új perspektívába állítsa, mikroszintre helyezze a vizsgálat tárgyát, a *pitajára*, a sárkánygyümölcsre irányítva a figyelmet. Nem a gyümölcs történetére vagy felfedezésére vagyunk kíváncsiak, és nem is arra, hogy miként került bele a botanikakönyvekbe. A *pitaja* segítségével új szempontból tekintünk Alsó-Kalifornia jezsuita missziós korszakának történetére. Ennek az apró gyümölcsnek a segítségével ismerhetjük meg, hogyan és miért találkozott egymással három történelmi szereplő: az indiánok, a misszionáriusok és a tengerészek. Aból a kérdésből indulunk ki, hogy mi történt a Kaliforniai-félszigeten a jezsuita misszionáriusok érkezésekor. Érdeklődésünk középpontjában azok a leírások állnak, amelyekben a misszionáriusok beszámoltak a *pitajáról*, és amelyekben egyúttal alapvető tájékoztatást nyújtottak Alsó-Kalifornia történetéről. Ezekben arról olvashatunk, hogy milyen kapcsolatban álltak a misszionáriusok a félsziget lakóival – egyúttal azok jellemzéséről, szokásairól –, milyen nehézséget jelentett számukra az ellenséges föld, és milyen szerepet vállaltak a Fülöp-szigetéről visszatérő hajók kapcsán.

Jelen tanulmány először az alsó-kaliforniai jezsuita missziók alapvető jellegzetességeit foglalja össze, majd bemutatja a missziók gazdálkodási problémáját, úgy, ahogyan a jezsuita forrásokban megjelenik. Itt megismerhetjük, mennyire alapvető szerepet töltött be a *pitaja* a félszigeten élő indián közösségek kultúrájában. A harmadik rész első ránézésre valamelyest eltávolodik a tematikai ívtől, a bemutatott kontextusba ágyazva jeleníti meg az indián csoportok, a jezsuita misszionáriusok és a területre visszatérő, a Manila és Acapulco között évente egyszer vagy kétszer közlekedő hajók legénységének kapcsolatát.

Jézus Társaságának missziója a Kaliforniai-félszigeten

„*Terra deserta, et inuia, et inaquosa*”¹ – Juan Jacobo Baegert a 62. zsoltár szavaival jellemezte Kaliforniát, amely mások számára a bőséges javakban dúskáló földet jelentette. Ez a vidék fellázadt a misszionáriusok és térítő szándékaik ellen. Kalifornia 17. századi, kudarcba fulladt gyarmatosítási kísérletei miatt a korona bizalmat-

1 Baegert, 1942. 29.

lansággal fogadta az újonnan érkező kérelmeket. 1692-től Juan María Salvatierra atya² kérte a Jézus Társasága vezetőit, engedélyezzék számára, hogy Kaliforniába menjen jezsuita társával, Eusebio Francisco Kinóval³ abból a célból, hogy megtérítsék a térség lakóit.⁴ Számtalan kérelemmel fordultak a Guadalajarai Audienciához, az Új-Spanyolországi Alkirálysághoz és magához a királyhoz, ám sikertelenül.⁵

Hosszas ügymenet után Salvatierra engedélyt kapott az evangelizáció tervéhez.⁶ A király 1697. február 5-én engedélyezte Juan de Palacios provinciális atyának, hogy beléphetnek a félszigetre.⁷ Ez a dokumentum feljogosította Salvatierra és Kino atyát, hogy missziót alapítson azzal a feltétellel, hogy a spanyol kincstár nem fizet semmiféle kiadást a király rendelkezése nélkül, valamint hogy a terület birtokbavétele kizárólag Őfelsége nevében történhet meg. Az engedély azt is magában foglalta, hogy a misszionáriusok létesítsenek állandó települést (amire az adminisztratív és katonai berendezkedés miatt volt szükség), és megbízták őket, hogy derítsék fel a félszigetet.⁸ A jezsuiták tevékenysége révén tizenhét misszió alakult (*1. térkép*).⁹ Ezek létrehozásával kezdetét vehette a terület lakóinak akkultúrációja. A folyamat vallásos és szociális tanításból, valamint új életmód és táplálkozásforma kialakításából állt: idetartozott a földművelés, az építkezés és a szerszámkészítés.¹⁰ Sikerült kialakítani egy letelepedett életmódot, amelynek segítségével függőségben tarthatták, ellenőrizhették és vallásos nevelésben részesíthették a helyi népet.

A missziók létrehozásának célja a Kaliforniai-félszigeten

A missziós tevékenységnek speciális rendeltetése volt: biztosítani kellett az evangelizációt, a jezsuiták és a királyság közös célját. A vállalkozásnak a korona területének növekedéséhez és egy a királytól függő kormányapparátus, végső soron pedig az alkirályság központi szervezetének kiépítéséhez kellett vezetnie. A különös az volt ebben a helyzetben, hogy a spanyol államiságot a Jézus Társaságának misszionáriusai teremtették meg.¹¹

A jezsuiták gazdasági modellje abból indult ki, hogy a gyarmatosításhoz szilárd alapokra van szükség, vagyis első lépésben a missziók alapvető ellátására kell törekedni. A történészek szüntelen azt hangsúlyozták kutatásaik során, hogy miként vált a jezsuita misszionáriusok által bevezetni kívánt földművelés másod-

2 Salvatierra, Juan María (Milánó, 1648. november 15.–Guadalajara, 1717. július 18.) életrajzához lásd: O’Neill-Domínguez, 2001. vol. 4. 3479–3480.

3 Eusebio Francisco Kino (Trento, 1645. augusztus 10.–Magdalena de Kino, 1711. március 15.) életrajzához lásd: uo. vol. 3. 2194–2195.

4 Del Río, 1999. 62.

5 Aguilar Marco, 1991. 45.

6 Uo. 45.

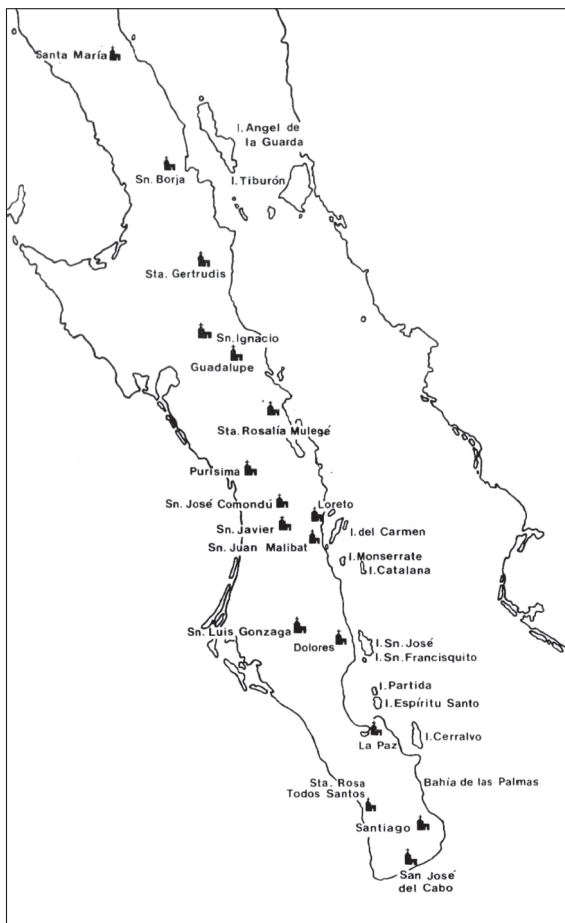
7 Uo. 51.

8 Rubio i Mora, 1991. 49–70.; Aguilar Marco, 1991. 43–70.

9 Forrás: León Portilla, 2001. 153.

10 Aguilar Marco, 1991. 43.

11 Del Río, 1999. 62.



1. térkép.
A félszigeten található missziók a
jezsuita rend feloszlása után,
1767-ben. Miguel León Portilla térképe

lagossá, és lépett helyébe egy szinte önálló életforma. A jezsuita missziós tevékenység végső célja az volt, hogy integrálják az indiánokat a nyugati életmódba és normarendszerbe. Alsó-Kaliforniában ez a terv nem valósulhatott meg a természeti környezet szabta korlátok miatt. Egy misszionárius ugyanis csupán annyi újonnan megtértet tudott befogadni, amennyit képes volt élelmezni a misszió, az indiánok beilleszkedéséhez ugyanis szükséges volt, hogy a misszióban tartózkodjanak. Az elégtelen mennyiségű élelem miatt a kaliforniaiak kénytelenek voltak két, egymástól gyökeresen eltérő létfenntartási stratégiát alkalmazni. A misszió területén belül letelepedett életmódot folytattak, és a nyugati kultúra gyakorlatait alkalmazták. A misszió területéről kilépők viszont visszatértek hagyományos életformájukhoz, létfenntartási módjaikhoz, a gyűjtögetéshez, a vadászathoz és a halászathoz,¹² és földművelést korlátozott mértékben folytattak csak. A misszionáriusok munkájának legfontosabb hozadékát az indián közösségek letelepülése

12 Cariño Olvera, 2000. 26–27.

jelentette, jóllehet az indiánok továbbra is folytatták gyűjtögető tevékenységüket, ahogy később látni fogjuk.

A missziós telepek szintén kulcsfontosságú feladatot láttak el a Fülöp-szigetéről érkező kereskedőhajók ellátásában, legyenek azok akár a Királyi Flotta tagjai, akár csempészhajók. Nem feledkezhetünk meg ugyanakkor a missziós tevékenység mélyén meghúzódó gazdasági indítékokról sem. A korabeli forrásokban többször előkerül, hogy a Kínából Új-Spanyolországba rakománnyal visszatérő hajók védelme szempontjából is fontos szerepet játszottak az élelmiszerek és a nyersanyagok, mivel a hajókon már alig akadt élelmiszer-tartalék, viszont annál több beteg utazott a fedélzeten. A különböző nemzetiségű kalózkodók felfedték, hogy milyen remek lehetőséget rejt számukra a félsziget elhelyezkedése, és a kereskedőhajók érkezésekor a közelben lesben álltak. Szükségessé váltak a biztonságos kikötők, ahol a Manila gályá feltölthette vízkészletét a visszaútra. Az expedíció részévé vált, hogy egészen Acapulcóiig kísérték és fedezték a gályát.¹³

A Cabo San Lucas-i jezsuita misszió

1721 nyarán indult el a terjeszkedés a félsziget déli részén, amikor Jaime Bravo és Ignacio Napoli atyák útra keltek La Pazból Ensenada de Palmasba, hogy keressenek egy helyet, ahol a *pericú* népességet egyesíthetik. Néhány év elteltével, 1724 tavaszán Napoli egy missziót alapított, és megkezdte prédikációs tevékenységét 13 rancho-telep népe számára.¹⁴

Egy patak közelében telepedtek le, ahol jó földeket, sok természeti forrást és nagy ligeteket találtak. Ezt a missziót – az itt élő indián csoport neve nyomán – Santiago de los Corasnak nevezték el (1. kép).¹⁵ Sales szerint „ez lehetett volna a legfejlettebb, ha nem halt volna meg szinte minden indián abban a sok járványban és betegségben, amely folyton felütötte itt a fejét”.¹⁶ Tamaral atya, akit Eche-



1. kép.
Santiago de los Coras,
Ignác Tirsch
illusztrációja
(1760-as évek)

13 López Sarrelangue, 1968. 1–67.

14 Rubio i Mora, 1991. 49–70.

15 Tirsch, 1762. Tirschre lásd: León-Portilla, 1974; Luis González Rodríguez–Anzures y Bolaños, 2015.

16 Sales, 2003. 106.



2. kép.
San José del Cabo,
Ignác Tirsch illusztrációja
(1760-as évek)

verría vizitátor kísért el, az egyik délen tartott szemléje alkalmával talált egy megfelelő területet a misszió számára,¹⁷ javaslatát később azonban elvetették.¹⁸

Nicolás Tamaral a következőképpen írta le az alapítás mozzanatát, az enklávé és a misszió létrehozását: „Volt ott egy bővizű, árnyas fákkal és termőfölddel szegélyezett patak. A patak torkolatánál a természet kikötőt alakított ki egy kisebb öböllel, és a misszionáriusok itt hozták létre Villapuente márk segítségével a San José del Cabo elnevezésű missziót, mivel Cabo de San Lucas szomszédságában helyezkedett el, amelyet a hajósok felismernek, amikor Kínából Acapulco felé tartanak. [A Manila gálya] rendszerint december havában érkezik meg, mindazonáltal nem feledkezhetünk meg arról, hogy a márk úr akarata az volt, hogy ha San José megalapításához nincs szükség a megjelölt összegre, akkor költöztessék északra, és az alamizsnából létesüljön új misszió, melynek neve legyen Santa Gertrudis.”¹⁹

1733-ban a pericú népesség fellázadt, lerombolta Santiagót és San Josét (2. kép), valamint kioltotta a misszionáriusok életét. A terület lakosainak számát erőszakosan „lecsökkentették”, ugyanis bezárták őket, és a betegségek megtizedelték létszámukat. Az 1742–1748-as járványok után életben maradt néhány túlélő két székhelyen élt, és 1752 körül a két központ egyesült a Santiagóban élő jezsuita misszionárius irányítása alatt, noha fennmaradt egy kisebb erőd a San José del Cabó-i területen.²⁰

Az indián közösségek és a gazdálkodás jellemzői

A félszigeten szűkösek voltak a vízkészletek. Az indián közösségek, hogy vízhez jussanak, végigjárták a forrásokat, emellett jól ismerték a vízraktározó képességgel rendelkező növényeket is. Az indiánok ezekből a növényekből nyerték ki a folyadékot, és ideiglenesen így pótolták a hiányzó friss vizet. A jezsuita misszió időszaká-

17 Aguilar Marco, 1991. 43–70.

18 Gerhard, 1996. 357–375.

19 Sales, 2003. 107.

20 Gerhard, 1996. 357–375.

ban a fő problémát a vízhiány jelentette, ami gátat szabott a mezőgazdaság fejlődésének is. Ugyanakkor a nyári ciklonok felhőszakadást hoztak, aminek következtében megáradtak a vizek. A heves, sokszor szabadon hömpölygő áradat kárt tett a termőföldekben, esetenként el is mosta egy részüket, ahogy Santa Rosalía de Mulegé és San Ignacio misszióján.²¹

Teljes biztonsággal nem állíthatjuk, hogy a jezsuita misszió korszakában házasították volna a környékbeli növényeket, gyümölcsöket. A következőkben olyan növényekről lesz szó, amelyek alapvető táplálékot jelentettek a félszigeten élő, különböző nomád csoportok számára, amelyek a misszió időszaka alatt idényszerűen továbbra is gyűjtögettek ezeket a növényeket, így segítve magukon a missziókon esetlegesen felmerülő élelmiszerhiány idején.

A sivatagi éghajlati körülmények miatt itt speciális növényzet alakult ki, amelynek sajátosságait a misszionáriusok már a korszak kezdetén méltatták. Francisco María Píccolo 1702-ben kelt levelében így ír róla: *„A domboldalakat egész évben mezcal tarkítja, és az év java részében tarkállanak a különböző gyönyörű, méretes pitajafajtáktól és színpompás fügekaktuszoktól, a temérdek fától, melyeket a kínaiak az ő földjükön honos növény után palo santónak neveznek: ez bőséges termést hoz, és kiváló tömjént ad, emellett számos színes bab is terem itt, melyet az őshonosok begyűjtenek, és elraktároznak, erre a célra több mint [tizennégy]féle magot tartanak, mint például a cañamón, a kanáriköles (alpiste), és ugyanerre használják a gyökereket is, gazdag a föld jukkában, mely mindennapi kenyerük, igen jó és édes cumote terem erre, alig akad olyan gyökér vagy fa, melyet ne használnának fel; a kaliforniaiak bővelkednek az édes növényekben, melyeket oly nagy hozzáértéssel és munkával művelnek meg, itt pedig bőségesen terem áprilisban, májusban és júniusban az eső miatt, amely ekkortájt hull a nádfélék széles levelére, ott aztán megalvad és megkeményedik, láttam, ahogy begyűjtik és fogyasztják; íze a cukoréra emlékeztet, csupán annyi a különbség, hogy sötét színű; és bőségesen akad erre vadszőlő is a folyók mentén, ahogy említettem.”*²²

Píccolo csodálatosan összefoglalta Alsó-Kalifornia lakóinak legfontosabb növényeit és gyümölcsseit, és kitért arra, hogy ezek valóságos vízraktárt, Baegert szavaival élve „tisza nedűt”²³ jelentettek számukra, s mivel ezek zöme a pozsgás növények családjába²⁴ tartozó kaktuszféle, elegendő fehérjét adtak, és helyettesíteni tudták velük a vadászatból származó húsféléket. Abban az időszakban, amikor bőséges táplálék állt rendelkezésükre, egy fontos viselkedési normát követtek: nem mindent fogyasztottak el, amit a természet felkínált, hanem kizárólag azokat az növényeket, amelyek romlandóak voltak, és nem tudták tartósítani őket saját módszereikkel.²⁵

21 Del Río, 2003. 112.

22 Francisco María Píccolo 1702. február 10-én kelt levele. Carta de Francisco María Píccolo, 10 de Febrero de 1702. AGI, Sevilla; Descubrimiento, conquista y misiones de California (1638–1728). Guadalajara, 134; fol. 666r–673v.

23 Baegert, 1942. 37.

24 A pozsgások vagy szukkulensek olyan növények, amelyeknek megvastagodott gyökere, törzse vagy levelei nagy mennyiségű víz raktározására képesek. E tulajdonságuk segítségével hosszú időn keresztül vizet tárolnak, és így élnek túl a száraz, csapadék nélküli időszakot, amire a többi növény képtelen volna.

25 Cariño Olvera, 2000. 24.

Juan María Salvatierra,²⁶ Miguel del Barco²⁷ és Francisco Xavier Clavijero²⁸ fennmaradt művei segítségével össze lehetne írni azoknak a növényeknek a lajstromát, amelyeket a misszionáriusok megismertek a terület felfedezésének időszakában. Minden egyes növényt, minden gyümölcstermést, minden magot és azok használatát feljegyezték ezekben a művekben, különös tekintettel arra, hogy milyen szerepet töltenek be a táplálkozásban. A kompendiumban szereplő növények terjedelmes listájából egyetlen növényt emelünk ki, a *pitaját*, amely nemcsak az indiánok táplálkozásában töltött be alapvető szerepet, hanem az életmódjukat, szociokulturális gyakorlataikat (hitüket, rítusaikat, időfelfogásukat, ünnepeiket, szokásaikat) is nagyban befolyásolta.

A *pitaja*

A jezsuita misszionáriusok szerint a *pitaja*²⁹ volt a félsziget legfontosabb növénye (3. kép).³⁰ Juan María Salvatierra, Miguel del Barco, Juan Jacobo Baegert és Francisco Xavier Clavijero hosszasan taglalták a növény jellegzetességeit, a cserjét, a szüretelés módját, a begyűjtést, hagyományos feldolgozását, valamint a gyümölcs köré szerveződő legfontosabb rituálékat és ünnepeket. A félszigeten gyűjtött növények közül a népesség számára ez volt a legfontosabb. A misszionáriusok azt is leírták, hogyan befolyásolta a különböző népek időfelfogását a szüretelés ritmusa.

A *pitaját* húsos, tüskés növényként ábrázolták, amelynek ágai a föld felett nőnek, és a végük függőlegesen felemelkedik. Ez a növény gyakori Mexikóban és más amerikai országokban, de legfőképp a Kaliforniai-félszigetre jellemző.³¹ Nedves és hideg³² vidéken nem él meg, de a források szerint jól tűri a szárazságot.³³

A források a termés íze, illetve a növény biológiai jellemzői és begyűjtési ideje alapján alapvetően kétféle *pitaját* különböztetnek meg. Ezek közül az egyik az édes *pitaja*, amelynek növényét a *cochimí* népesség *tammiának*,³⁴ gyümölcsét pedig *tajuának*³⁵ nevezte. A keserű *pitaját* pedig *fajuának*³⁶ (vagy talán *tajuának*, ugyanúgy, ahogy az édeset is). A keserű „június elején, délen kezd érni (néhány éven keresztül), és augusztus legvégéig kitart, míg máshol Szent Ivánkor (június 24-én) vagy még annál is később; de augusztus közepére már le is érlik; az északibb missziókban viszont később érlik, és augusztusban még bőséges termést hoz”.³⁷

26 Salvatierra, 1945. 260–264.

27 Del Barco, 1989. 104–178.

28 Clavijero, 1970. 19–31.

29 A *pitajáról* botanikai és környezeti szempontból bővebben lásd: Meza-Nivón, 2007. Köszönettel tartozom Rafael Esquivias Ramírez környezetmérnöknek tanácsaiért.

30 León, 2000. 80.

31 Clavijero, 1970. 6.

32 Uo. 17–18.

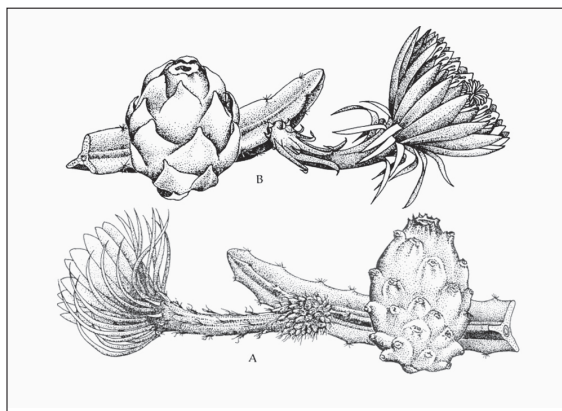
33 Uo. 6.

34 Uo. 6.

35 Uo. 19.

36 Del Barco, 1989. 137–138.

37 Uo. 136.



3. kép.
Pitajafajták: A. *Hylocereus undatus*,
B. *Selenicereus megalantus*

Az édes *pitaja* viszont csak ezután terem, ezért később szüretelik, „szeptemberben és októberben, és abban az évben, amikor jó a termés, még novemberben is lehet szedni”.³⁸

A gyümölcsöt egy pálcával vagy rúddal takarították be, amelynek az egyik végéhez egy vékony, kampós csontot rögzítettek, hogy könnyebben le tudják választani a termést a növényről, emellett a szüretelés során hálót is alkalmaztak, hogy a gyümölcs ne essen a földre.³⁹ Az érett termést óvatosan választották le a növényről, nehogy leessen. Lefejtették a tüskéit, hogy később megegyék, majd behelyezték a gyümölcsöt a tarisznyaként használt hálóba, és hazavitték a birtokukra. Abban az esetben, amikor nem szüretelték le korán, a gyümölcs tovább érett a fán, és még ízletesebb lett.⁴⁰ Miguel del Barco szerint a *pitaja* betakarítása a „kaliforniai indián nők” feladata volt.⁴¹ A betakarítás alkalmával került sor a nagyobb ünnepekre (4. kép).

Számukra ez volt a „karnevál; [mivel] ez után az időszak után újra kezdetét veszi a nélkülözés”. Leginkább ebben az időszakban fogyasztották a *pitaját*. Ekkortájt a többi szűkös évszakhhoz viszonyítva sok energiához jutottak. „Ebben az időszakban folyamatosan degeszre ehetik magukat akárhol, munka és költség nélkül, és alaposan ki is használják a lehetőséget. Egyesek annyira szeretik ezt a gyümölcsöt, hogy amikor 3-4 hét elteltével visszatérnek vidékről és köszöntenek, sokszor nem is tudom megmondani első látásra, hogy ki kicsoda, annak ellenére, hogy minden testvéremet jól ismerem; de ekkor úgy kikerekednek, és főként az arcuk duzzad meg a sok *pitajától*.”⁴²

A *pitaját* gyógyszerként is használták. Vízen felforralták, és kinyerték belőle az olajat, valamint ledarálták a kiszáradt gyümölcs héját. Mindkét formában „sebekre és az emberek, valamint a szamarak kelésein alkalmazták, [mert] minden fér-

38 Clavijero, 1970. 19.; Baegert, 1942. 45.

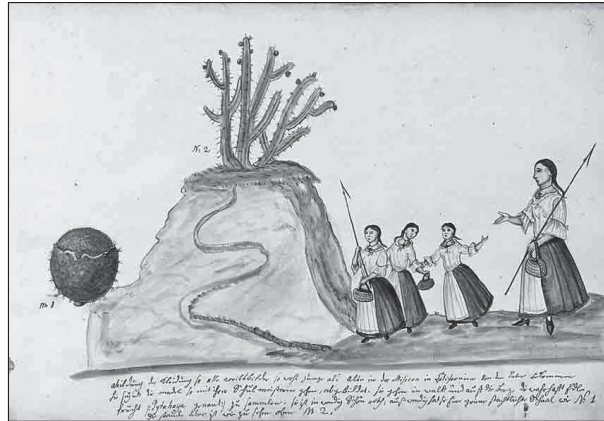
39 Clavijero, 1970. 6.

40 Del Barco, 1989. 134–135.

41 Uo. 290.

42 Baegert, 1942. 44.

4. kép.
A gyümölcs, a növény és a pitaja
betakarítása.
Ignác Tirsch ábrázolása
(18. század második fele)



get elpusztít”.⁴³ Nemcsak magát a gyümölcsöt fogyasztották el, hanem a magokból lisztet készítettek.

A misszionáriusok biztosan jót mulattak, miközben leírták a *pitaja* felhasználását, mert az indiánok a magot kiválogatták az ürülékből, majd megtisztították és megpirították, ezt nevezték a *pitaja* „második szüretének”. „Amikor ért a *pitaja*, rendszerint semmi mást nem ettek, minden család előkészített egy helyet a lakóháza mellett, ahová kiűrtette a *pitaját*, miután annak rendje és módja szerint megemész-tette; és hogy tisztább legyen a hely, kövekkel és példának okáért hosszú, száraz növényekkel bélelték ki, hogy oda üríthessenek anélkül, hogy földet vagy homokot érnének. Miután a bélsár jól kiszáradt, az asszonyok teknőbe tették, és egészen addig morzsolgatták kézzel, amíg le nem fejtettek róla minden felesleget, és csak a *pitaja* magja maradt vissza. (...) Amikor már csak a mag volt a teknőben, izzó parazsat vetettek rá, és ugyanúgy megpörkölték, mint az összes többi magot; ez viszont azok-hoz képest orrfacsaró bűzt áraszt magából, amelyet egészen nagy távolságra is érez-ni lehet. Ezután következett az őrlés, majd őrlemény formájában fogyasztották; így történt, hogy egy alkalommal, amikor Francisco María Pícolo atya meglátogatta a pogányokat, némi liszt mellett ajándékba adták neki az őrleményt, és mivel nem tud-ta, mi az, ott helyben elfogyasztotta, hogy örömet szerezzen nekik, és kifejezze a háláját az ajándékért, ezt később az atyák folyton nagy vígan emlegették fel újra egy-más között, ha Pícolo atya is ott volt a társaságban. Ezt nevezik Kalifornia-szerte a *pitaja* második szüretének, amely a félsziget minden népe körében ismert.”⁴⁴

Ahogy láthatjuk, a *pitaja* központi szerepet töltött be a félszigeten a külön-böző gyűjtögető közösségekben. Fontosságát már a misszionáriusok is felismerték, akik azt is papírra vetették, hogy „e miatt a növény miatt ömlött annyi vér az ókor-ban, és a népek az állandó háborúskodással miatta irtották egymást; mert ez a gyü-mölcs csodálattal töltötte el őket, és azt képzelték, hogy isteni erények lakoznak

43 Salvatierra, 1945. 257–258.

44 Del Barco, 1989. 290.

benne”.⁴⁵ Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a *pitaja* szinte az identitásuk szimbóluma lett, és a misszionáriusok talán ezért igyekeztek fenntartani, vagy legalábbis elsajátítani a fogyasztását, és mindazt, ami szorosan összefüggött vele.

Érdeemes felidézni Miguel del Barco megjegyzését: „*Kaliforniában kizárólag a tengerpart menti területeken terem bőséggel ez a termékeny növény. Amint felérünk a hegyekbe, és eltávolodunk a szárazföld belseje felé, az ember már ritkábban látja, és ha igen, akkor közülük is a legtöbb nem termő. Ezt a pitaját használják a »loandai kór« ellen.*”⁴⁶ A „loandai kór” vagy skorbut, amelyet Del Barco emleget, a Fülöp-szigetéről visszatérő tengerészek betegsége volt, akik megálltak vízért és élelemért a Kaliforniai-félsziget partjainál. Nem lenne pontos, ha azt állítanánk, hogy a kikötőből kifutó hajókon ott volt a *pitaja* (vagy más szukkulens növény), és hogy vele táplálták azokat a betegeket, akik a San José del Cabó-i misszionáriusok gondozásába kerültek. Mégis feltételezzük, hogy a *pitaja* nemcsak az indiánok táplálkozásának alapvető elemét jelentette, amely szikkadt vidékükön minden jó szimbólumává vált, hanem más gyümölcsökkel együtt a *pitaja* volt a 17–18. században a leghosszabb útvonalat bejárt, legyengült tengerészek orvossága.

A Manila gályá

A Csendes-óceánt átszelő tengeri kereskedelmi útvonalon 1565–1815 között közlekedtek az úgynevezett Manila gályák. Ezzel az útvonallal a Fülöp-szigetek bekerült abba a vérkeringésbe, amely az Ibériai-félszigettel kötötte össze, Amerikán keresztül (2. térkép).⁴⁷ Az Ázsiából érkező árucikkek a szárazföldi úthálózat segítségével Acapulcoba jutottak Veracruz városán át, a többi karibi kikötővel együtt ezek a városok látták el az öreg kontinens piacait. A tengeri kereskedelem nélkülözhetetlen volt a spanyol kincstár számára, a keleti egzotikus árucikkek nagy divatnak örvendtek Nyugaton.⁴⁸

A magányos hajók vagy flották „teljes”, vagyis oda-vissza utat tettek meg, amellyel összetett – politikai, adminisztratív, kommunikációs, hadi, kereskedelmi és társadalmi – szolgálatot teljesítettek, így segítve a távoli területek életben maradását.⁴⁹ A megfelelő hajózás érdekében figyeltek az indulás idejére (Új-Spanyolországból májusban vagy júniusban hajóztak el, és a következő év júliusában vagy augusztusában tértek vissza, az Észak-Pacifikum éghajlati ciklusaitól függően),⁵⁰ hogy elkerüljék a veszélyes szeleket és viharokat, és ki tudják használni az Észak-Pacifikum kelet–nyugati irányú áramlatát (az északi szélességi kör 40. fokánál). Amint megpillantották Alsó-Kalifornia partjait, a hajó ugyanazzal az áramlattal

45 Salvatierra, 1945. 257–258.

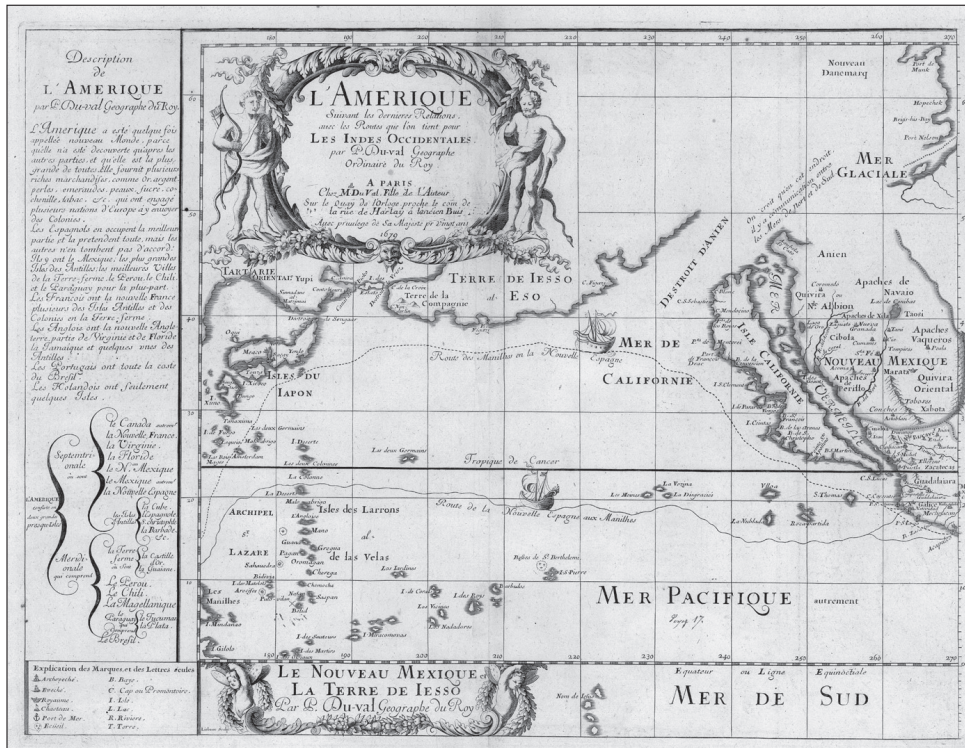
46 Del Barco, 1989. 137–138.

47 Forrás: León-Portilla, 2001. 72. A térkép Alsó-Kaliforniát szigetként ábrázolta.

48 Bellido Gant, 2005. 249.

49 O'Donnell y Duque de Estrada, 1992. 120.

50 Mathes, 1993. 17–18.; O'Donnell y Duque de Estrada, 1992. 123.; Santiago Cruz, 1962. 103–106.



2. térkép. Pierre du Val térképe az Acapulcóból Manilába tartó hajók útjával és a visszaúttal

haladt, amely dél felé végül Acapulco kikötőjébe irányította.⁵¹ A 42,5. foknál lévő Mendocino-fokot⁵² érintették először, amely 900 mérföldnyire helyezkedik el a 16,5. foknál lévő Acapulco partjaitól.⁵³ Mivel nem ismerték a Kaliforniai-félsziget partjait, és fennállt a veszélye, hogy homokzátonyra futnak, a kormányosok inkább a partvonaltól távolabb hajóztak.⁵⁴

Az út viszontagságai miatt a tengerészek, a kereskedők, a királyi tisztségviselők és az egyházi előljárók úgy gondolták, hogy kikötőt kell létesíteni a félszigeten.⁵⁵ Amikor viszont a gályák a terület közelébe értek, nem merészkedtek túl közel, csak annyira, hogy irányítani lehessen őket. A mögöttük lévő nehéz útszakasz után nem szerették volna újabb nehézségekkel szembe találni magukat, és a zord, ismeretlen part éppen ilyen veszélyt jelentett.⁵⁶

51 Santiago Cruz, 1962. 106.
 52 Salvatierra, 1945. 54.
 53 Schurz, 1992. 222.
 54 Santiago Cruz, 1962. 111.
 55 Mathes, 1993. 18–19.
 56 Schurz, 1992. 222.

V. Fülöp trónra kerülésével (1700–1746) és az örökösödési háború⁵⁷ kitörésével megélnék az érdeklődés az Észak-Pacifikum partjainak felfedezése iránt. 1703-ban és 1708-ban a király elrendelte, hogy létesüljön támaszpont a parton, lehetőleg Cabo San Lucas közelében, de a terv nem valósult meg. Később, 1719-ben a Guadalajarai Audiencia bírósági tanácsának javaslatára a király egy telep létrehozását rendelte el San Diegóban, amelynek a helyét még azelőtt el kell foglalni, mielőtt a „*birodalom ellenségei*” megtennék (ezzel a kifejezéssel az angolokra utalt, akik azokban az években bukkantak fel a partok mentén).⁵⁸

Az út viszontagságai: a skorbut

A Manila és Acapulco között hajózó tengerészeknek három nagy nehézséggel kellett szembenézniük: a viharokkal, az élelmiszerhiánnyal (és ebből kifolyólag az állandó betegségekkel: a skorbuttal vagy más néven a loandai vagy berbénkórral), valamint a kalózzokkal. Amint láttuk, az útra kelők különösen ügyeltek arra, hogy a klímának megfelelően a legalkalmasabb időpontot válasszák az indulásra, de ez nem védte meg őket attól, hogy az úton elérje őket egy hirtelen jött vihar, vagy attól, hogy hibát ejtsenek a számolás során, és eltévedjenek. Ha az út – a biztonságos időtartamként megállapított – hat hónapnál tovább tartott, a legénység tudta, hogy számolnia kell az éhezéssel és a betegségekkel. Az élelmiszerkészlet véges volta és a friss növények hiánya miatt, valamint mert a nagy megterhelés következtében az emberek szervezete legyengült, sokan belehaltak az utazásba. A skorbut jelentette a matrózok számára a legnagyobb csapást.⁵⁹

Új-Spanyolország ügyésze, Don José de Espinosa a földrajzi szélességi körök átlépésével és a rossz táplálkozással hozta közvetlen kapcsolatba a betegségeket: „*Íme, Uram, Manila városa és Cavite kikötője a Fülöp-szigeteken, onnan indul útjára az Új-Spanyolországba tartó gálya, a tizenharmadik szélességtől, és mivel a föld olyannyira közel van a naphoz azon a forró vidéken, ahonnan útnak indulnak, majd harminckilenc-nyolcvan fokot hajóznak a tengeren, [az emberek] a hideg szélben meghűlnek, a rekkenő meleget pedig a forró, beszózott hússzeletek és sózott élelmiszerek még jobban fokozzák, [a hajók] a negyvenedik foktól közelítik meg Kaliforniát és a Mendocino-fokot, majd ugyanazon a szélességi körön hajóznak, és ezek miatt a körülmények miatt kitör a loandai⁶⁰ vagy berbénkór.⁶¹*

57 A spanyol örökösödési háború egy nemzetközi konfliktussá duzzadt, amely 1701-től az utrechti szerződés aláírásáig, 1713-ig tartott. Kitörésének oka az volt, hogy II. Károly, az utolsó Habsburg-házi spanyol király utód nélkül halt meg, ezért a francia Bourbonok kerültek a spanyol trónra. Spanyolország belsejében az örökösödési háború polgárháborúba fordult a Bourbonok között, amelyet a kasztíliai korona és a Habsburg-pártiak, így az aragóniai korona egészen 1714-ig támogatott.

58 Schurz, 1992. 224.

59 Schurz, 1992. 241.

60 A loandai kór egyfajta skorbut (vagy más néven berbén), amelyet Loandából vagy San Pablo de Loanduból, Angola fővárosából származtatnak, ahol gyakori járványként terjed.

61 Carta de Don José Antonio de Espinosa Ocampo y Cornejo Fiscal de México al Rey, 16 de Mayo de 1702, Cartas diversas referentes a las misiones de los Padres Jesuitas en California (1701–03). AGI, Sevilla; Descubrimiento, conquista y misiones de California (1638–1728), Guadalajara, 134. fol. 695r–699r.

A hajózással eltöltött időszakban a tengerészek nem léphettek szárazföldre, és ez több baj forrása volt. A fedélzeti ételmezés alapját egészen a 19. század derekáig a kétszersült laposkenyér adta, minimális vízzel és száraz hüvelyesekkel, sós disznó-, marhahússal vagy hallal (főként tőkehállal) kiegészítve. A zöldségek és gyümölcsök, a friss hús teljes hiánya miatt a skorbut kényszerű útitárs volt.⁶²

A skorbut első klinikai leírását Torquemada atyának címezte Sebastián Vizcaíno, aki egyik expedíciójáról írott krónikájában számolt be róla, amikor Kalifornia partjainál 1602-ben Monterrey kikötőjébe érkezett.⁶³ A tünetek leírásakor megemlítette, hogy a beteget kóros gyengeség fogta el, fájdalmas görcsöket élt át, és bőrén véraláfutások jelentek meg, az ínye vérzett, és mindezt még bélproblémák fokozták. A heveny fájdalmak enyhítésének egyetlen módja volt, ha „vizet, friss húst, citromot vagy narancsot adnak [a betgnek]; és mivel a gálya Kalifornia partvonalá mellett haladt el, és egyik kikötőjében időzött, amely (északi szélesség) huszonnégy-huszonöt és huszonhatodik fokán helyezkedik el, az erőd közében a betegek enyhülést találtak víz, friss hús és gyümölcs formájában, amelyet a lakosok hoztak számukra”.⁶⁴ Ahogy javulni kezdett a betegek állapota – ami meglehetősen gyorsan bekövetkezett –, jött a hasmenés. Azt is tudták, hogy egyes friss gyümölcsöknek gyógyító hatása van. Ez a tény olvasható Torquemada 1602-es leírásában is, amely „egy vadon termő gyümölcs, a xoco huitzle vagy a pita-baya (pitaja)” jótékony hatásáról számolt be.⁶⁵

Az enklávék létrehozásának így minden bizonnyal az volt a haszna, „hogy ott biztonságosan kiköthettek, és otthagyhatták a betegeket”,⁶⁶ akikre nem a biztos halál várt, hanem a gyors ellátás és felépülés. Amikor a legyengült túlélők megpillantották a partot, és érezték, hogy végre kiszabadulhatnak, friss víz vár rájuk, és gyümölcsöt ehetnek, hogy legyőzzék a skorbutot, „szemükben örömkönnnyekkel ölelték meg egymást”,⁶⁷ és hálaéneket zengtek.

Ebben a kényszerhelyzetben az alsó-kaliforniai jezsuita missziók kiemelkedően fontos szerepet tölthettek be. Gaspar Rodero, Jézus Társasága Mexikói Provinciájának tartományfőnöke jelentette a királynak: „A kikötőben, vagyis a Magdalena-öbölben megalapították az újabb missziót a Fülöp-szigetekről érkező hajók számára, ahogy Őfelsége azt elrendelte; így anélkül kiköthetnek, hogy tartaniuk kellene a kalóztól vagy a berbénekortól, amelyben annyian meghalnak, miután átkelnek a Ráktérítőn, ezért ezen létesítményben minden szükséges óvintézkedés megtörtént ezzel a ragállyal szemben.”⁶⁸ Minden valószínűség szerint a biztonságos kikö-

62 Massons, 2007. 163.

63 Uo.

64 Carta de Don José Antonio de Espinosa Ocampo y Cornejo. Lásd 61. jegyzet.

65 Massons, 2007. 165.

66 Carta de Don José Antonio de Espinosa Ocampo y Cornejo. Lásd 61. jegyzet.

67 Schurz, 1992. 241.

68 Gaspar Rodero S. J. Procurador General de la Provincia de México; Cartas del Virrey, religiosos y otros progresos en la conquista espiritual y temporal de California (1685–1747) [fol. 385r–455r], AGI, Sevilla; Descubrimiento, conquista y misiones de California (1638–1728); Guadalajara, 134, fol. 445r.

tőkben kerestek a tengerészek olyan helyeket, ahol „fogadnák, elhelyeznék a Fülöp-szigetéről érkező tengerészeket, és felfrissítenék készleteiket”.⁶⁹

Manilából Acapulcoba, a visszaúton egy másik veszély fenyegetett, a tengeri rabló- és kalóztámadás. Miután a kalózok felbukkantak a Csendes-óceán térségében (Oliver van Noort, Drake és Cavendish működésétől fogva),⁷⁰ úgy tűnt, hogy az itteni tengeri utakat már végérvényesen veszélyeztetni fogják.⁷¹ Az első jezsuiták megérkezésekor, sőt már az azt megelőző előzetes expedíciók során (maga Sebastián Otondo y Antillón 1686-ban jegyezte le, hogyan sikerült megmentenie a gályát),⁷² kiáltványban tudatták, hogy „Amerika mindkét tengerét megfertőzték az ellenséges kalózhajók”,⁷³ ami nemcsak a nemzetközi kereskedelmi utakat veszélyezteti, hanem a kikötők és ezáltal a szárazföld felügyeletét is. A rablótámadástól való rettegetés nem más, mint az utak, valamint a kereskedelem ellenőrzésének elvesztése miatt érzett félelem átlényegült formában. A kereskedelem révén ugyanis nemcsak a korona, hanem maguk a kereskedők is meggazdagodtak.

A forrásokban rendre szembesülhetünk azzal, hogy a kaliforniai vizekre érkező hajók miként fedezik a Fülöp-szigetéről érkező hajókat. *„Látszólag ugyanis éppen az ellenkezője történt, mert az említett kaliforniai hajók éppen akkor érkeztek, és félő volt, hogy a Fülöp-szigetéről Acapulco kikötőjébe befutó hajót a vizeket megfertőző, ellenséges kalózok veszélyeztették, [ezért] a három kaliforniai hajó fogadta, hogy fedezni tudja.”*⁷⁴ Az a hajó, amelynek fedélzetén Eusebio Francisco Kino jezsuita atya szokott Kalifornia és Mexikó kikötői között utazni, szintén védelmi feladatot ellátó őrhajóként vett részt a műveletben: *„...hogy tartsak az admirális úrral, hogy felkeressük, és megvédjük az ellenséges kalóztól a Chinát”*⁷⁵ november huszonkilencedikén, így hát elindultunk Matanchelből, harmincadikán rá is akadtunk, és ma (...), december másodikán, Istennek segedelmével, magunkkal hozzuk boldogsággal eltele a chacalai kikötőbe; és örvendünk, hogy Kalifornia hajói segíthetnek a Chinának, hogy megmeneküljön az ellenségtől.”⁷⁶

69 Carta de Don José Antonio de Espinosa Ocampo y Cornejo Fiscal de México al Rey, México, 9 de Octubre de 1704; Cartas del Virrey, religiosos y otros progresos en la conquista espiritual y temporal de California (1685–1747) [fol. 385r–455r], AGI, Sevilla; Descubrimiento, conquista y misiones de California (1638–1728); Guadalajara, 134, fol. 425r–426r.

70 Venegas, 1757. vol. II. 183–184.

71 Mathes, 1993. 19–20.

72 Isidro de Otondo y Antillón, México, 16 de Febrero de 1686; Cartas del Virrey, religiosos y otros progresos en la conquista espiritual y temporal de California (1685–1747) [fol. 385r–455r], AGI, Sevilla; Descubrimiento, conquista y misiones de California (1638–1728); Guadalajara, 134, fol. 441r–411v.

73 Tomás de la Cerda y Aragón, Marques de Paredes al Rey Virrey de Nueva España al rey, 3 de Septiembre de 1685; Cartas del Virrey, religiosos y otros progresos en la conquista espiritual y temporal de California (1685–1747) [fol. 385r–455r], AGI, Sevilla; Descubrimiento, conquista y misiones de California (1638–1728); Guadalajara, 134, fol. 387v.

74 Juan Obispo de Guadalajara al Rey, Cartas del Virrey, religiosos y otros progresos en la conquista espiritual y temporal de California (1685–1747) [fol. 385r–455r], AGI, Sevilla; Descubrimiento, conquista y misiones de California (1638–1728); Guadalajara, 134, fol. 395v–396r.

75 Nao de China. A Manila gálya másik elnevezése (a fordító megjegyzése).

76 Eusebio Francisco Kino S. J., Cartas del Virrey, religiosos y otros progresos en la conquista espiritual y temporal de California (1685–1747) [fol. 385r–455r], AGI, Sevilla; Descubrimiento, conquista y misiones de California (1638–1728); Guadalajara, 134, fol. 406v.

A problémát a félsziget partjaihoz érkező hajók fogadása jelentette, ahol a számtalan kisebb-nagyobb öböl kitűnő búvóhelyet, bőséges vízkészletet és leshelyet jelentett az ellenséges flották számára.⁷⁷ Mind a közigazgatási szervek, mind az egyházi intézmények részéről állandóvá váltak a kérvények, amelyek arra irányultak, hogy a Kaliforniai-félsziget nyugati és déli partjára engedélyezzék menedékhelyek létesítését. Az eredmény bizottságok felállítása lett, amelyek tanulmányozták a „tengerparti kolónia és menedék szükségességét a Fülöp-szigeteki gálya oltalmára”.⁷⁸

1701-ben Bernardo Rolandegui⁷⁹ jezsuita atya beszámolt arról, hogy „Mexikó ügyésze [fiscal de Méjico] javaslatot tesz menedék létrehozására, amelyet északhoz és a sziget partvonalához közel kell létrehozni a nyugati részen, mert ott több a bennszülött indián, akik segíteni és védelmezni tudják a Fülöp-szigetéről érkező hajókat”.⁸⁰ Két évvel később Mexikó ügyésze a misszionáriusok jelentései alapján azt javasolta, hogy „alapíttassék erőd és menedék (...) a part azon szakaszán, ahol a leghasznosabb a meghódítottak védelmére és a legyőzendő ellenség távol tartására, valamint a Fülöp-szigetéről érkező hajók és legénységük fogadására, ellátására és felfrissítésére, amint erre a földre érnek; akik harminc, de legalább húsz katonát kitesznek, és egy tisztet, aki kezeli a misszionáriusok leveleit, és a belépést illetőleg minden jó és rossz hírről beszámol nekik”.⁸¹

Harminc évvel később a misszionáriusok egy újabb menedék megépítését kérték délen és a nyugati parton, ahogyan a két alsó-kaliforniai misszionárius, Jaime Bravo és Clemente Guillén jezsuita atya megfogalmazta a mexikói püspök-alkirálynak, Juan Antonio Vizarrónnak írott levelében. Céljuk az volt, hogy létesüljön helyőrség Cabo San Lucasnál huszonöt katonával. Arra hivatkoztak, hogy a Loretói Miasszonyunk-menedék és a szóban forgó fok messze van egymástól, ami miatt nehéz lenne a terület ellenőrzése és a part védelme. A megerősítés fő célja a Fülöp-szigetéről érkező hajók védelme és élelmezése lenne,⁸² de azokban az időkben, amikor a kérelmet megfogalmazták, valószínűleg arra is szolgált, hogy megerősítsék a spanyol uralmat egy olyan területen, amely állandó nyomás alatt állt az indián felkelések miatt.

77 Mathes, 1993. 19–20.

78 Salvatierra, 1945. 194.

79 A misszionárius Juan María Salvatierra szerint „Bernardo Rolandegui atya, a Mexikói Provincia római tartományfőnöke jelentést írt Madridba Kalifornia több pontjáról, amelyeket a prokurátor megvizsgált és jóváhagyott, és 1703-ban kiállított egy rendeletet (cédula), miszerint (...) alapíttassék menedék a part mentén a Fülöp-szigetéről érkező gálya oltalmára, amely a missziók kára nélkül segítse a Királyi Kincstár kincseinek útját.” Salvatierra, 1945. 193.

80 Memorial presentado por el Padre Bernardo Rolandegui de la Compañía de Jesús, c. 1702; Cartas diversas referentes a las misiones de los Padres Jesuitas en California (1701–03). Respuesta a la Carta del Presidente de Guadalajara de 6 de Diciembre de 1701, AGI, Guadalajara, 134, fol. 685v–689r.

81 José Antonio de Espinosa Ocampo y Cornejo Fiscal de México, en vista la informe de Juan María Salvatierra S. J., al Virrey; México, 18 de Abril de 1704; Expediente relativo a la entrada que hizo en California el Jesuita Padre Salvatierra (1698–1706) [fol. 456–651], AGI, Sevilla; Descubrimiento, conquista y misiones de California (1638–1728); Guadalajara, 134, fol. 617r.

82 Juan Antonio Vizarrón Arzobispo de México y Virrey al Rey, México 23 de Abril de 1735; Carta del Virrey Arzobispo. Con anexos. [fol. 185–202], Expediente sobre reducción y pacificación de los indios sublevados en California; AGI, Sevilla; Cartas y expedientes sobre el descubrimiento, conquista y misiones de California (1730–1751); Guadalajara, 135, fol. 185r–196v.

A Cabo San Lucas-i jezsuita misszió mint a gályák vízbázisa

A Cabo San Lucas-i missziós állomás arra szolgált, hogy ott a hajók feltöltsék víz- és élelmiszer-készletüket. Ezt a feladatot a 17. századtól az itt létesült misszió látta el. Ha a környéken kalózkodtak és tengeri rablók ólálkodtak, a szárazföldön éjszaka tüzet gyújtottak, hogy segítsék a hajósokat a tájékozódásban. Amint a tengerészek megpillantották a fokot, harmincan jól felszerelt naszáddal vízre szálltak, és a Fülöp-szigeteken élő jezsuitáktól levelet vittek a misszionáriusoknak, majd a misszionáriusok által előkészített frissítő víz, tűzifa, kenyér, sajt, sózott hús, bor, olaj stb. kíséretében tértek vissza a hajóra.⁸³

1732-ben, amikor a Manilából érkező gálya parancsot kapott arra, hogy kössön ki a San Diego-öbölben, a rossz idő miatt nem sikerült teljesítenie. A következő évben úgy szólt a parancs, hogy a Magdalena-öbölbe fusson be.⁸⁴ Végül 1734-ben a félsziget déli partjainál horgonyoztak le, hogy megfelelő helyet találjanak. Támaszpontként a San Barnabé-öböl szolgált, ahol a jezsuiták négy évvel azelőtt megalapították San José del Cabo misszióját. Csak egy nap vízkészlettel rendelkeztek, és alig maradt tartalékuk, ráadásul több skorbutos beteg is tartózkodott a fedélzeten. A gálya húst, gyümölcsöt és zöldséget kapott. A legénységnek olyannyira sikerült magához térnie, hogy a források szerint azok, akik látták őket befutni a navidadi kikötőbe, megjegyezték, lehetetlen, hogy „ezek a *Nao de China* tengerészei, mert azokat, akik végigélték azt a viszontagságos utat, általában félhalotthoz vagy komoly bűnbánatot tartókhoz hasonlatos ábrázattal szoktuk látni”.⁸⁵

A következő évben (1735-ben) a La Encarnación nevű gálya az előző évhez hasonló körülmények között bukkant fel a cabói misszióban. A szárazföldre lépő férfiak nem tudták, hogy a missziót megtámadták, lerombolták, a misszionáriusokat és a lakosság egy részét meggyilkolták. Őket is megtámadták. A missziót azután újjáépítették, és a Csendes-óceánt átszelő gályák továbbra is gyakorta kikötöttek ott, egészen addig, amíg 1767-ben a jezsuita rendet kiűzték a Spanyol Birodalomból.⁸⁶

Ha megvizsgáljuk Pedro Ignacio Altamirano jezsuita atya, az új-spanyolországi Jézus Társasága vezetőjének (*apoderado*) emlékiratát,⁸⁷ találunk néhány adatot arra vonatkozólag, hogy milyen élelemmel szerelték fel a Fülöp-szigetéről érkező hajókat. Altamirano az említett indián felkelések kapcsán vetette papírra a jelentését.⁸⁸

A jelentésben minden egyes tanú kifejti a válaszát, ők a következők voltak: Domingo Orbegoso Ágoston-rendi szerzetes, a Santo Thomas menedékhely veze-

83 Carrera Stampa, 1959. 97–118.

84 Santiago Cruz, 1962. 113.

85 Schurz, 1992. 225.

86 Santiago Cruz, 1962. 112.

87 Memorial del Padre Pedro Ignacio Altamirano, *apoderado de la Compañía de Jesús de Nueva España*. Con anexos; Expediente sobre reducción y pacificación de los indios sublevados en California (1735–1743); Cartas y expedientes sobre el descubrimiento, conquista y misiones de California (1730–1751); Guadalajara, 135, fol. 203–244.

88 Uo. fol. 215r–216v.

tője és a Fülöp-szigetek előjárója (prokurátora); Manuel de Mora atya, a Fülöp-szigeteki Santo Rosario provincia előjárója (prokurátora) és a San Jacinto menedékház vikáriusa Új-Spanyolországban; don Joseph Bermúdez Sotomayor generális; Joseph de la Ascensión Ágoston-rendi szerzetes, a San Nicolás menedékház vezetője és a mezítlábas Ágoston-rend Fülöp-szigeteki provinciájának előjárója; don Francisco de Echeveste generális, mexikóvárosi lakos és kereskedő, valamint don Nicolás Fernández Labada kapitány.⁸⁹

Témánk szempontjából a legfontosabb, hogy a tanúk miként írták le 1734-ben, San José del Cabo missziójában a Fülöp-szigetéről érkező gályának adott alsó-kaliforniai termékeket. Kiemelték a vizet, a húst, a gyümölcsöket és zöldségeket. A jelentésben ott áll, hogy több alkalommal kaptak zöldséget és gyümölcsöt, legalább három a hat tanúból ezt mondta. Amikor „élelmiszereket” említettek, zöldségekre, gyümölcsökre gondoltak, amelyek között – amint láttuk – életbevágóan fontos szerepet tölthettek be azok (a C-vitaminban gazdag citrusfélék és a *pitaja*), amelyek enyhítették a skorbuthoz hasonló betegségek tüneteit. Domingo de Obregoso atya külön figyelmet szentelt annak leírására, hogy mire volt szüksége a betegeknek, amikor José Francisco de Bustos kapitány megkapta a loandai kórt, Antonio de Herrea tengerésztiszt pedig a berbénekórt. Nem sok adatot találunk Altamirano atya memoárjában, de a segítségükkel pontosabb képet kapunk arról, hogy milyen alsó-kaliforniai mezőgazdasági és állati termékekkel látták el a Manila gályát.

Összegzés

Végezetül szeretnénk összefoglalni a források áttekintésével elért fontosabb eredményeinket, valamint felvillantani azt a kutatási horizontot, amely a vizsgált kontextus révén nyílt előttünk. A vizsgált időszakban a Kaliforniai-félszigetet az instabilitás jellemezte, hiszen a missziók településmagjai állandóan felbomlottak. Ezen a helyzeten a kettős gazdasági rendszer segítségével igyekeztek javítani.⁹⁰ A tér effajta birtoklási és szervezeti rendszerének célja minden bizonnyal az alsó-kaliforniai lakosság nomád életmódjának fenntartása volt. A misszionáriusok megpróbálták enyhíteni azt a radikális változást, amelyet a végleges letelepedés és az abból következő akkulturációs folyamat okozott.

Különböző körülményekből kifolyólag szükségessé vált, hogy az alsó-kaliforniai jezsuita missziók a Manila gályák szolgálatába álljanak. A félsziget déli részén létrehozott enklávék a Fülöp-szigetéről érkező hajók ellátó pontjaivá váltak. Mindeközben igyekeztek felfedezni és megismerni a kaliforniai partok jellegzetességeit.

Az Acapulco és Manila között közlekedő tengerészek három nehézséggel találták szembe magukat: a viharokkal, az élelmiszerhiánnyal és az abból következő betegségekkel, valamint a kalózzokkal. A hosszú úton a legfőbb problémát a kellő

89 Uo. fol. 217v–241r.

90 Del Río, 1984. 137.

ideig kitartó ellátmány hiánya és ebből kifolyólag a legénység legyengült szervezete jelentette. A part menti enklávék menedékként működtek, ahol „a hajó ki tudott kötni, és ott lehetett hagyni a betegeket”.⁹¹ Ebben a szükségszerű helyzetben kiemelkedően fontos szerepet játszottak Alsó-Kalifornia jezsuita missziói. Következésképpen a missziók célja nemcsak az evangelizáció volt, hanem egyúttal a helyi lakosság ellenőrzése, valamint a „Fülöp-szigetektől érkező hajók fogadása, elhelyezése és élelmezése”.⁹²

Fordította: Smid Bernadett

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

AGI

Archivo General de Indias (Sevilla)

2. Kiadott források

Baegert

1942 Baegert, Juan Jacobo: *Noticias de la península americana de California*. Con una introducción por Paul Kirckhoff; traducidas directamente de la original alemana publicada en Mannheim en 1772, por Pedro R. Hendrichs. México, 1942.

Clavijero

1970 Clavijero, Francesco Saverio: *Historia de la antigua o Baja California. Vida de Fr. Junípero Serra, y misiones de la California Septentional*. Estudios preliminares por Miguel León-Portilla. México, 1970. (Colección Sepan Cuantos, 143.)

Del Barco

1989 Del Barco, Miguel: *Historia natural y crónica de la Antigua California*. Edición, estudio introductorio y notas de Miguel León-Portilla. México, 1989. (Historiadores y cronistas de Indias, 3.)

Sales

2003 Sales, Luis de: *Noticias de la provincia de Californias*. Estudio introductorio y notas de Salvador Bernabéu Albert. Baja California, 2003. (Colección de documentos sobre la historia y la geografía del municipio de Ensenada, 6.)

Salvatierra

1945 Salvatierra, Juan María: *Misión de la Baja California*. Con introducción, arreglo y notas por el R. P. C. Bayle. Madrid, 1945. (Colección España misionera, 2.)

91 Carta de Don José Antonio de Espinosa Ocampo y Cornejo. Lásd 61. jegyzet.

92 Carta de Don José Antonio de Espinosa Ocampo y Cornejo Fiscal de México al Rey, 1702; Guadalajara, 134, fol. 425r–426r.

Tirsch

1762 Tirsch, Ignác: *Codex Pictoricus Mexicanus*. 2. pol. Praha, XVIII. stol. (pravděpodobně kol. 1762). (http://v2.manuscriptorium.com/apps/main/en/index.php?request=request_document&docId=rep_remake81&mode=&client=).

Venegas

1757 Venegas, Miguel: *Noticia de la California: y de su conquista temporal, y espiritual hasta el tiempo presente. Sacada de la historia manuscrita, formada en México año de 1739*. Vol. II. Madrid, 1757. (<http://www.archive.org/details/noticiadelacalif01vene>).

3. Szakirodalom

Aguilar Marco

1991 Aguilar Marco, José Luis: *Misiones en la Península de Baja California*. México, 1991.

Bellido Gant

2005 Bellido Gant, María Luisa et al.: *Historia del arte en Iberoamérica y Filipinas. Materiales didácticos III: Artes Plásticas*. Granada, 2005.

Cariño Olvera

2000 Cariño Olvera, Martha Micheline: Tres modelos para el análisis histórico de las relaciones hombre/espacio en Sudcalifornia (1500–1940). In: *El Septentrión Novohispano: Eco-historia, sociedades e imágenes de frontera*. Ed.: Bernabéu Albert, Salvador. Madrid, 2000. 21–37. (Colección Tierra Nueva e Cielo Nuevo, 39.)

Carrera Stampa

1959 Carrera Stampa, Manuel: La Nao de la China. In: *Historia Mexicana*, 9. (1959) 1. sz. 97–118.

Del Río

1984 Del Río, Ignacio: *Conquista y aculturación en la California Jesuítica 1697–1768*. México, 1984. (Serie Historia Novohispana, 32.)

1999 Del Río, Ignacio: Ambigüedades y contradicciones de un régimen de excepción: los jesuitas y el gobierno de la provincia misional de California. In: *Un reino en la frontera. Las misiones jesuitas en la América colonial*. Coord.: Negro, Sandra–Marzal, Manuel M. Lima, 1999. 61–72.

2003 Del Río, Ignacio: *El régimen jesuítico de la Antigua California*. México, 2003.

Gerhard

1996 Gerhard, Peter: Baja California. In: Gerhard, Peter–Bruce Campbell: *La frontera norte de la Nueva España*. México, 1996. 357–375. (Espacio y Tiempo, 3.)

González Rodríguez–Anzures y Bolaños

2015 Tirs, Ignac (1733–1781). *Pinturas de la Antigua California y de México. Códice Klementinum de Praga*. Ed.: González Rodríguez, Luis–Anzures y Bolaños, María del Carmen. México, 2015.

León

2000 León, Jorge: *Botánica de los cultivos tropicales*. San José, 2000.

León Portilla

1974 León-Portilla, Miguel: Las pinturas del bohemio Ignaz Tirsch sobre México y California en el siglo XVIII. In: *Estudios de Historia Novohispana*, 5. (1974) 89–95.

2001 León-Portilla, Miguel: *Cartografía y crónicas de la Antigua California*. México, 2001.

López Sarrelangue

1968 López Sarrelangue, Delfina E.: Las misiones jesuitas de Sonora y Sinaloa base de la colonización de la Baja California. In: *Estudios de Historia Novohispana*, 2. (1968) 1–67.

Massons

2007 Massons, José H.: El escorbuto en el siglo XVIII. In: *Revista de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya*, 5. (2007) 3. sz. 163–170.

Mathes

1993 Mathes, Michael: *Sebastián Vizcaíno y la expansión española en el Océano Pacífico (1580–1630)*. México, 1993.

Meza-Nivón

2007 Meza-Nivón, Marina Verónica: *Conocimiento tradicional de las cactáceas mexicanas*. México, 2007.

O'Donnell y Duque de Estrada

1992 O'Donnell y Duque de Estrada, Hugo: *España en el descubrimiento, conquista y defensa del Mar del Sur*. Madrid, 1992.

O'Neill-Domínguez

2001 *Diccionario histórico de la Compañía de Jesús. Biográfico-temático*. Ed.: O'Neill, Charles Edwards-Domínguez, Joaquín María. Vol. 1–4. Roma–Madrid, 2001.

Rubio i Mora

1991 Rubio i Mora, Albert: Los Jesuitas en Baja California. In: *Cuadernos hispanoamericanos*, 1991. 497. sz. 49–70.

Santiago Cruz

1962 Santiago Cruz, Francisco: *La Nao de China*. México, 1962.

Schurz

1992 Schurz, William Lytle: *El Galeón de Manila*. Madrid, 1992.

MARÍA DEL MAR MUÑOZ GONZÁLEZ

THE ROLE OF THE PITAHAYA, THE "DRAGON FRUIT" AT THE TIME OF THE JESUIT MISSIONS IN LOWER CALIFORNIA PENINSULA, 1697–1768

The Jesuit missionaries arrived in Lower California in 1697. The missionaries had a specific purpose: to ensure the evangelization of Californian Amerindians, but it should also lead to an expansion of the territories of the Crown as well as to the establishment of the Viceroyalty's central authorities and the local administration. They met many adversities: climate, terrain and semi-nomadic communities. The Crown wanted the missions to be founded to help the Manila Galleon in its "tornaviaje". All these provide a framework for the contacts between the Jesuit missionaries, the native communities of the Peninsula and sailors from the Philippines.

CONTENTS

Far Away yet Near: The Chances of European Civilization in the Colonial World	499
<i>Studies</i>	
Tamás Túróczi: The Limits of the Spanish Expansion in Japan, 1543–1640	503
María del Mar Muñoz González: The Role of the Pitahaya, the “Dragon Fruit” at the Time of the Jesuit Missions in Lower California Peninsula, 1697–1768	527
Tibor Monostori: The Ultimate Conquest of the New World: <i>La Araucana</i> in Spain	547
Mónika Edina Bán: Emblems and Other Wittinesses in Mexican Baroque Literature: Interaction between Society and Culture in 16 th –17 th Century Mexico	571
Gábor Szabó-Zsoldos: Tendencies of Great Britain’s South African Colonial Policy, 1846–1881	585
Viktória Semsey: An Argentine Scholar in Europe and Latin America	611
<i>Echo</i>	
Magdolna Szilágyi: Travelling in the Name of Saint Martin: Pilgrimage, Cultural Tourism, Cultural Heritage Management	629
<i>Book Reviews</i>	
How was Romania „Romanianized”? (Klára Jakó)	641
The Written Sources of a Great Investment (Bence Péterfi)	652
Colonialization as a Historical Phenomenon (Gábor Gyóni)	655

SZERZŐINK

Bán Mónika Edina, PhD, középiskolai tanár, Xántus János Két Tanítási Nyelvű Középiskola • Gyóni Gábor, PhD, tudományos munkatárs, Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK • Jakó Klára, PhD, tudományos munkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Monostori Tibor, doktorandusz, Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK • Muñoz González, María del Mar, doktorandusz, Universidad Pablo de Olavide, Sevilla • Péterfi Bence, PhD, tudományos segédmunkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Semsey Viktória, habilitált egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem BTK • Szabó-Zsoldos Gábor, PhD, múzeumi kulturális menedzser, MODEM Modern és Kortárs Művészeti Központ • Szilágyi Magdolna, PhD, tudományos munkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Túróczi Tamás, doktorandusz, Szegedi Tudományegyetem BTK

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft



TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (telefon: 224-6700/624, 626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2016-os évfolyamának megjelenését
a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja



nka
Nemzeti Kulturális Alap